

Uue muinsuskaitse aeg ja ruum

Aeg ja ruum. Uue muinsuskaitse poole. Eesti Kunstiakadeemia toimetised 19. Muinsuskaitse ja restaureerimise osakonna väljaanded 4. Tallinn, 2009, 168 lk.

KURMO KONSA

Aeg ja ruum on inimese füüsilise olemise kaks põhikategooriat, aga mitte ainult. Ruumi ja aja käsitletused moodustavad ühe olulisema osa kultuuri süvastruktuurist. Me asume ise ajas ja ruumis ning kõikide meie mõtete ja tunnete taustaks on aeg ja ruum. Säilitamine tähendab tähenduste ja väärtuste alleshoidmist. Kui proovida seostada tähendusi ja väärtusi ruumi ning ajaga, siis tundub, et tähendused on enam ruumilised ja väärtused ajalised. Tähendus on seotud ruumi ehk keskkonnaga. Biosemiootikute väitel on tähenduse ilmumine seotud elu tekkega. Enne elu teket planeedil Maa puudusid siin ka tähendused, nad hakkasid ilmuma tasapisi koos elu arenguga. Niivõrd üldises mõttes võime me tähendustena mõista keskkonnaerinevuste kasutamist elusorganismide poolt. Tõeline tähendusliku maailma plahvatus toimus koos kaasaegse inimese tekkimisega.

Käsitletava kogumiku artiklid on valminud professor Juhan Maiste doktoriseminari „Aeg ja ruum” raames ja nii avabki kogumiku tema artikkel „Aeg ruumis ja ruum ajas. Tagasi asjade juurde”. Kogumik on organiseeritud ümber ideelise telje, mille moodustavad aeg ja ruum. Need aeg ja ruum on üht-aegu nii igavikulised kui ka muutuvad. Me saame ruumist oma tähendused ja laotame ajas oma väärtusi. See ongi liikumine uue muinsuskaitse poole: üha avarduvad aeg ja ruum loovad kangastuva ideaali, mis ometigi jääb saavutamata.

Uus muinsuskaitse ei tähenda ju mitte ainult uusi ideid, vaid ennekõike neid ideid kandvaid inimesi. „Tegemist ei ole seejuures juhusliku kooslusega, vaid otsinguga, mis on suunatud uue paradigma leidmisele. Uuele mõtlemisele, mis vabastaks muinsuskaitse omaenese diskursuslikust suletusest, tooks piiritletu kõrvale piiramatu ja maailma kogu selle terviklikkuses hõlmava muinsuskaitse kontseptsiooni.” (Lk 10.) See uus loodav muinsuskaitse ei ole enam mitte klassikaline muinsuskaitse, nagu me seda senini oleme tundnud. Kindlasti on see kontekstuaalsem, filosoofilisem ja vabam, suunatud ennekõike elamisele, mitte olemisele. Meil võib olla palju muinsust, kuid me ise võime ikkagi elada vaeselt, ennekõike vaimses mõttes. Ja teiselt poolt võib vähene luua aluse võrratuks eluks. Uus muinsuskaitse on

ennekõike elama õppimine kõikide väärtuste ja tähenduste keskel, neid märgates, hoides ja nautides.

Kui nüüd proovida kaardistada seda kogumikku, asetades kõik kümme artiklit samuti aega ja ruumi, siis võime doktorantide artiklid jagada tinglikult kahte gruppi. Esimesse paigutaksin ma need, mille suundumus on teorialt praktikale, ja teise gruppi omakorda artiklid, mis üldistavad praktilisi kogemusi. Esimesse gruppi kuuluvad artiklid käsitlevad linnaruumi, mõisamaastikke, parke ja muuseumiekspositsiooni ning tänapäeva kunstnike ettekujutusi maailmast. Ennekõike on nendes artiklites keskendunud ruumile ja seega siis ka tähendustele. Teise gruppi kuuluvates artiklites vaadeldakse kaasaegse kunsti, inku-naablite ja sepsidetailide konserveerimisega seostuvaid küsimusi. Need artiklid vaatlevad konkreetsete objektide kaudu ennekõike väärtusi ja nende muutumist ajas.

Lilian Hansar võtab oma artiklis „(Vana) linn kui semiosfäär” lähtekohaks linnasemiootika, valdkonna, kuhu ka mitmed eesti semiootikud on andnud olulise panuse. Artiklis kasutatakse teoreetilise alusena Juri Lotmani semiosfääri käsitlust. Vastavalt sellele võime me linna ette kujutada keeruka semiootilise ehk siis märke loova mehhanismina või organismina. Lilian Hansar püüab innovaatseliselt seostada semiootilist analüüsi ajalooliste linnakeskkondade säilitusprobleemidega. Suures osas jääb artikkel vaid teooriat illustreerivate näidete kogumiks. Tegemist ei ole mitte autori saamatuse, vaid hoopiski semiootilise teooria enda rakendatavusega. Semiosfäär mudelina isenesest on elegantne ja eneseküllane, selle kasutamine analüüsi alusena aga ei kipu looma midagi peale triviaalsuste. Küll aga annaks autori esitatud ideid edasi arendada näiteks loodusliku ja tehniliku eristamise võtmes. Semiosfäär ise ja seda moodustavad

objektid (tegelikult samuti semiosfäärid), nagu näiteks linn, on Lotmani ettekujutuses looduslikud või vähemasti loomulikud objektid, kuigi inimese poolt loodud. Muinsuskaitse seevastu on selgelt tehnilik, eesmärgipäraselt konstrueeritud institutsioon. See, kuidas tehnilik suudab toime tulla loodusliku/loomulikuga, oleks äärmiselt põnev teema.

Nele Nutt artiklis „Mõisamaastiku aeg ja ruum” asetab mõisa, mida harilikult käsitletakse kultuurinähtusena, maastikku. Maastik on mõiste, mis ühendab üheaegselt ökoloogilisi, kultuurilisi, majanduslikke ja sotsiaalseid nähtusi. Ühendades looduse inimtegevusega, loob maastik kontseptuaalse raamistiku, mis on väga vajalik ka mõisate (ja mitte ainult mõisate) säilitusprobleemide lahkamiseks. Maastikuline analüüs võimaldab heita veidi teistsuguse pilgu mõisa kui nähtuse säilitamisele. „Nagu iga teine maastik, nii avaneb ka mõisamaastik meile mitmekihilise ja -plaanilise, selle tänase ilme kujundavad üksteise peale kuhjunud kihid, mis on saanud nii mõnelgi juhul alguse juba keskajast; need kihid lubavad tänasel olevikul leida oma juured aastasadetagusest minevikust, lubavad pakkuda võimaluse mõisamaastiku kihilise struktuuri fikseerimiseks, uurimiseks ja kestmiseks tulevikus.” (Lk 33.) Mõisamaastiku ruumilise poole kirjeldamiseks kasutab autor ringiteooriat. Mõisa tähendust ja mõju kujutatakse kontsentriliste, järjest laiemaks muutuvate ringidena, alates mõisasüdamest ja lõpetades hajusa maastikuringina. Ajalist aspekti kirjeldatakse ülestikku kuhjuvate maastikukihtidena. Kihtide struktuuri ja mõisaringide piiride muutumise kaudu on võimalik mõista mõisamaastiku kohta Eesti maastikus, selle minevikku, olevikku ja tulevikku. Artikkel annab hea ülevaate mõisamaastiku ajalisest ja ruumilisest ana-

lүүsist ning näitab sellise käsitluse olulisust säilitamisprotsessi kujundamisel.

Kaks järgmist artiklit käsitlevad parke, täiendades kenasti teineteist. Kreeta Sipilga artikkel „Park – maastik raamis” annab ülevaate parkide kui ruumilis-ajaliste komplekside kirjeldusviisidest. Pargi olemuse kirjeldamisel kasutab autor järgmisi märksõnu: ajalisus, korrastatus, tähenduslikkus ja tajutavus. See võimaldab lisada dendroloogilisele ja arhitektuursele kirjeldusele ka fenomenoloogilise lähenemise. Park on sellisena võimalik ja vajalik ainult koos seda tajuva inimesega, seda nii minevikus kui ka tänapäeval. Artikli lugemise järel tundub selline lähenemine ainuvõimalik ja tekib küsimus, miks selle peale ometi varem pole tuldud. Seda enam, et pargi käsitlemine tekstina avab ka säilitamisel hoopis uusi perspektiive.

Järgmine artikkel, Urve Sinijärve „Aeg ja ruum Eesti mõisaparkides”, keskendub konkreetsetele mõisaparkidele ning nendega aegade jooksul toimunud muutustele. Käsitlus on selgelt ajalooline, mida ka autor rõhutab: „Et mõista mõisaparkide tänast ilmet, selleks peame neid vaatlema ajas, sest nendega toimunud muutused erinevatel aegadel ongi kujundanud praeguse pargiruumi.” (Lk 56.) Eesti keeruline ajalugu koos kõikide muutustega on jätnud jälgi nii parkidesse kui ka inimestesse, muutes meie suhtumisi ja väärtusi. Selliste keerukate tekstide – ja parke võime kindlasti käsitleda tekstidena – lugemisoskus on nende säilitamise ja säästliku kasutamise eeldus. Oleks viimane aeg hakata aru saama, et ka kultuuripärandi säilitamise vallas on arusaamine kogu järgneva eelduseks ja põhjuseks.

Mariann Raisma artikkel „Aegruum nõukogudeaegses muuseumiekspositsioonis” käsitleb museoloogiat. Muuseumiekspositsioonide teoreetiline analüüs on teema, mida Eestis pole peaaegu üldse käsitletud.

Küsimused ekspositsioonide aegruumilisest organiseeritusest ja selle seostest valitseva ideoloogia ning filosoofia(tega) on museoloogias väga põnev ja paljutahuline suund. Muuseum ja eriti muuseumiekspositsioon on alati seotud mingite ideoloogiate kajastamise ja vahendamisega. Mariann Raisma analüüsib nõukogude ajalookäsitlusealuseid ja nende representatsioone Eesti NSV Riikliku Ajaloomuuseumi püsiekspositsioonide (1956–1987) näitel. Artikkel on väga hästi illustreeritud ekspositsioonifotodega.

Eve Koha artikkel „Klaasikunstnikud ajast ja ruumist” tugineb autori poolt kunstnike seas läbi viidud aja ja ruumi teemalise lühiküsitluse vastustele. Tegemist on huvitava ja intrigeeriva teabega, kuigi selle otsene seostamine restaureerimisega on keeruline. Nagu autor väga õigesti märgib: „Kunstiteose restaureerimise üheks eelduseks on autori loomeprotsessi mõistmine. [...] Tarvis on teada kunstnike teadmistemõtete ruumi ja tunda ajastu konteksti, mis koos materjali tundmise ja tehnilise teostamise perfektsusega loob restaureerimisel terviku.” (Lk 165.) Ideaalis tähendaks see seda, et me suudaksime mudeldada mitte üksnes kunstniku professionaalsed lähtepunktid, vaid ka kogu valitseva kultuuri ja individuaalsed valikud sellest. Kui kunstnike teostega seotud ideede ja kontekstide käsitlemine on vormunud ka mitmeteks konkreetseteks meetodikateks (lähemalt käsitleb neid Hilikka Hiiopi artikkel samas kogumikus), siis sellise laiema lähenemise põhjendamine ja realiseerimine seisab veel ees. Loodetavasti tegeleb Eve Koha sellega edasi.

Teise gruppi kuuluvad artiklid keskenduvad objektidele ja väärtustele ehk siis ajale. Hilikka Hiiopi artikkel „Kaasaegse kunsti aeg ja ruum. Väärtuste ambivalentsus ja analüüs nüüdiskunsti säilitamisel Mart Viljuse ja Raul Rajangu tööde näitel” tegeleb äärmiselt

komplitseeritud teemaga. Kaasaegse kunsti säilitamine on keerukas nii puhttehniliste kui ka kontseptuaalsete probleemide tõttu. Iseloomulikult selle grupi artiklitele ei ole selle eesmärgiks „süvitsi analüüsida kaasaegse kunsti säilitamise ja konserveerimise teooriaid, vaid üritada tõlkida allakirjutanu poolt varem käsitletud abstraktsed väärtuskategooriaid konserveerimispraktika keelde” (lk 93). Seatud eesmärk on ka edukalt õnnestunud täita. Valitud kaks kunstiteost, mille säilitamist ja konserveerimist käsitletakse, on väga head näited kahte peamist tüüpi probleemide lahendamisel.

Tegemist on esimese katsega Eesti moodsa kunsti säilitamisel rakendada rahvusvahelist metoodikat, mille peamiseks eesmärgiks on siduda teose sisu ja vorm, materjal ja tähendused (lk 93). Mart Viljuse kontseptualistliku töö „Trademarks (TM)” tähendused on ennekõike seotud teose protsessuaalse ja kontekstilise küljega, teose materjali ja tehnika tasand on vähem olulised. Raul Rajangu maali „Valgel ööl Kadrioru lossis” puhul on jällegi esiplaanil teose materjal ja valmistustehnika. Et kunstnik on kasutanud maali valmistamisel eripärast tehnikat ja teose idee esitamiseks ka kõige sobivamaid materjale (lõuend, epoksiidreleef), siis nende tähenduste väljaselgitamine ja säilitamine ongi esmased ülesanded. Mõlema teose säilitusprotsessis mängisid olulist osa kunstnikud ise, kes selgitasid intervjuudes oma teoste ideelisi ja materiaalseid kontekste.

Rene Haljasmäe artikkel „Hällitrukiste kirjeldamine ja analüüs” esitab – nagu pealkirigi selgelt viitab – vara- ehk hällitrukiste ehk inkunaablite (s.t 15. sajandi jooksul ilmunud trükiste) kirjeldussüsteemi. Et tegemist on trükikunsti esimese poolsajandi jooksul ilmunud raamatutega, on neid säilinud suhteliselt vähe. Kogu maailmas on neid teada umbes 30 000 ja Eestis vaid 127.

Paratamatult on tegemist objektidega, mis tõmbavad endale nii raamatuajaloolaste kui ka konservatorite tähelepanu. Tänu sellele tähelepanule on ka tegemist enim kirjeldatud trükiteostega. Autor viitab olemasolevatele kirjeldussüsteemidele ja kataloogidele ning esitab enda kirjeldussüsteemi, kuhu on uudsetena lisatud teave kahjustuste ja ennistusprotsessi kohta. Meetodit näitlikustatakse kahe Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu samasisulise inkunaabli kirjeldamise ja võrdlusega. Seejuures tuleb mainida, et senini puudub kogu Eestit hõlmav terviklik hällitrukiste nimestik ja kataloog. Käesolev artikkel tutvustabki elektroonilise andmebaasi „Hällitrukised Eesti mäluasutustes”¹ aluseks olevat metoodikat. Antud metoodika muudab eriliseks võrreldes teiste sarnastega suurem tähelepanu, mis on suunatud konkreetsete eksemplaride kirjeldamisele. Kirjeldatud on nii köidet ja ornamenti kui ka kahjustusi ning konserveerimistötlusi. Metoodika teeb võimalikuks erinevate eksemplaride võrdlemise ja inkunaablite eluea vältel neis toimunud muutuste kindlakstegemise.

Risto Paju artikkel „Aeg ja väärtused. Näiteid sepsidetailide restaureerimisest Eestis viimastel aegadel, põhimõtted ja võimalused” iseloomustab ülihästi praktilises konserveerimises ja restaureerimises ette tulevaid peaaegu lõputuid küsimusi sepsidetailide näitel. Väga huvitava aspektina on autor seostanud sepsidetailide restaureerimise säästava arengu ja keskkonnakaitsega. Kultuuripärandi säilitamise eesmärgiks peakski olema säästlik ja säästev elamine ajaloo ja tähendustega täidetud keskkonnas. Olles küll füüsiliselt väikesed, moodustavad sepsidetailid samuti olulise osa sellest keskkonnast. Nagu ütleb autor: „Seega väikestele detailidele suurema tähelepanu pööramine

¹ Andmebaas on kättesaadav veebiaadressil <http://www.tlulib.ee/jincunabula/>.

võib puudutada ka laiemaid küsimusi, kui vaid muinsustega seotud küsimused on.”
(Lk 150.)

Suurepärane, et uue muinsuskaitse ideelised allikad ja algused on sellisel sümpaatsel kujul dokumenteerimist leidnud. Konserveerimise-restaureerimise mõtte areng ise moodustab väga olulise osa kultuuripärandi säilitamisest ja vajab juba seetõttu kindlasti äratundmist ja jäädvustamist. Kogumikku võiks soovitada lugeda kõikidel, kes hoolivad kultuuripärandist ja selle säilitamisest.